

Danutė Petrauskaitė

ŽVILGSNIS Į REGIMANTO GUDELIO KNYGĄ „NUO DAINŲ DIENOS IKI TAUTOS ŠVENTĖS“

Akademinei visuomenė jau yra įpratusi kiekvienais metais sulaukti kelių Lietuvoje publikuotų leidinių muzikinėmis temomis. Jų autoriai – ne tik muzikologai, bet ir pedagogai bei atlikėjai. Tačiau tokios gausos knygų, kurios išvydo dienos šviesą 2015 m., mažai kas tikėjosi. Tais metais pasirodė per dešimt solidžių monografijų: Algirdo Ambrazo „Julius Juzeliūnas: gyvenimo ir veiklos panorama, kūrybos įžvalgos“, Ryčio Ambrazevičiaus studija anglų kalba „Lietuvių tradicinės muzikos dermės: akustika, suvokimas ir kontekstai“, Liucijos Drąsutienės „Lietuvos fortepijono pedagogikos puslapiai. XX amžius“, Viktoro Gerulaičio „Ir kur benueičiau...“ (apie dainininką Virgilijų Noreiką), Donato Katkaus „Apie muzikos būtį“, Rūtos Stanevičiūtės „Modernumo lygtys: tarptautinė šiuolaikinės muzikos draugija ir muzikinio modernizmo sklaida Lietuvoje“, Daivos Šabasevičienės ir Rasos Vasinauskaitės „Muzika kaip teatras“ (apie kompozitorių Faustą Latėną), Danutės Petrauskaitės „Lietuvių muzikinė kultūra Jungtinėje Amerikos Valstijose 1870–1990. Tautinės tapatybės kontūrai“, Algirdo Vyžinto „Kultūros ir meno arimuose“ ir Regimanto Gudelio „Nuo Dainų dienos iki tautos šventės“. Ir nors pastaroji knyga negavo Lietuvos kompozitorių premijos, kurios skiriamos geriausiems metų muzikologiniams leidiniams (jas pasidalijo R. Ambrazevičius, L. Drąsutienė, R. Stanevičiūtė ir šio straipsnio autorė, o Lietuvos nacionaline premija buvo apdovanotas A. Ambrazas), tačiau atkreipė daugelio kritikų ir skaitytojų dėmesį savo aktualumu, plačiomis meninio bei socialinio tyrimo išvadomis. Mat kelis dešimtmečius šia tema nepasirodė joks stambesnis darbas. Nors Dainų šventės sistemingai vyksta Lietuvoje ir išeivijoje, niekas iki šiol nedrįso imtis plačiu rakursu jas analizuoti, o kultūrologo Vytauto Jakelaičio, besidomėjusio šiuo unikaliu reiškiniu, knygos buvo išleistos dar sovietmečiu.

R. Gudelis savo akademinę veiklą pradėjo kaip choro dirigentas. Jis studijavo dirigavimą pas žymius chorvedžius – Konradą Kavecką ir Klemensą Griausdę – Lietuvos valstybinėje konservatorijoje (dabar Lietu-

vos muzikos ir teatro akademija), kurią baigė 1967 m., o po šešerių metų persikėlė į Klaipėdą ir įsidarbino Šiaulių pedagoginio instituto Muzikos fakultete. Šis netrukus išaugo į Lietuvos valstybinės konservatorijos Klaipėdos fakultetus, 1995 m. įsiliejusius į Klaipėdos universitetą. Pedagoginis darbas aukštojoje mokykloje bei praktinė chorvedžio veikla praplėtė dirigento meninį akiratį: teko išsamiau susipažinti su lietuvių bei užsienio šalių chorine literatūra, pačiam į rankas imti plunksną. Ir pasirodė, kad ji nėra jau tokia sunki – 1975 m. Leningrade (dabar Sankt Peterburgas) buvo apginta disertacija apie chorinę dainavimą kaip meninės raiškos formą, kuri paskatino susidomėti Dainų švenčių fenomenu Europoje, ypač Baltijos valstybėse. Daugiau nei tris dešimtmečius R. Gudelis gilinosi į šią temą: 1992 m. parengė knygą „Vakarų Europos chorinė literatūra“, 1993 m. – „Rytų Europos chorinė literatūra“, 1998 m. – „Lietuvos chorinė literatūra“, pats dainavo choruose, su kuriais skersai išilgai išvažinėjo Lietuvą ir aplankė tolimiausius pasaulio kraštus. 2009 m. jis pasiekė savo užsibrėžtą tikslą: parengė darbą, apibendrinusį daugiamečius jo tyrimus – „Chorai ir dainų šventės Lietuvoje – etninės savimonės žadintojai: raidos ir raiškos problemos“ ir su juo perėjo habilitacinę procedūrą Vytauto Didžiojo universitete. Tai sudarė sąlygas R. Gudeliui Klaipėdos universitete 2010–2015 m. eiti profesoriaus pareigas. Bet šiuo pasiekimu mokslininkas nesitenkino. Jam norėjosi pateikti pagrindinius tyrimų rezultatus ir asmeninę chorvedžio bei choro dainininko patirtį vienoje knygoje. Ir jis ėmėsi jos rengimo, kuris užtruko penkerius metus – skaitė, rašė, ėmė interviu iš žymiausių dirigentų, atliko masines Dainų švenčių organizatorių bei dalyvių apklausas. Solidi monografija „Nuo dainų dienos iki tautos šventės“ pasirodė 2015 m. Ją išleido Lietuvos liaudies kultūros centras ir Pasaulio lietuvių dainų šventės fondas, rėmė dr. Bronislovo Lubio labdaros ir paramos fondas, recenzavo prof. habil. dr. Romualdas Apanavičius, prof. habil. dr. Juozas Mureika, choro dirigentas bei pedagogas Saulius Liausa.

Knygos pradžioje autorius aiškiai nurodė pagrindinį savo siekį – „reflektuoti Dainų šventę kaip lietuvių tautos šventę, kurios metu žiūrovai, klausydamiesi jungtinio choro dainų ar stebėdami šokius, patiria tautinės vienybės jausmą, nekasdienį dvasinį pakilimą, šventė iš jungtinio choro koncerto virsta masiniu ritualiniu aktu, šventiniu veiksmu“ (9 p.). Ir pasiekė jį, išdėstęs savo įžvalgas aštuoniose dalyse. Pusė jų yra skirta istorinei apžvalgai. Pirmiausia R. Gudelis pabandė apibrėžti pamatines choro

prasmes bei sampratas. Galima sakyti, kad jis savo tyrimą pradėjo nuo „Adomo ir Ievos“; t. y. nuo Šventojo Rašto puslapių, choro termino ištakų ieškojo antikiniame mene, liaudies ir religinėse apeigose, vėliau keliavo per šimtmečius – aptarė tautinio atgimimo bei nacių formavimosi procesus, masinius chorinius renginius Anglijoje, Vokietijoje, Šveicarijoje, Baltijos šalyse, atkreipė dėmesį į liuteroniškosios muzikos įtakos sklaidą ir taip priartėjo prie Lietuvos.

Lietuvių chorinio meno istoriją antrojoje knygos dalyje mokslininkas susiejo su XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje kilusiu tautiniu sąjūdžiu. R. Gudeliui teko susipažinti su tuo laikotarpiu leidžiama lietuviška periodine spauda, rašiusia chorinio dainavimo ir giedojimo klausimais, turėti omenyje kaip kontekstą pirmųjų lietuvių kompozitorių kūrybą ir padaryti išvadą, kad chorų iškilimo prielaida tapo liaudies dainos tradicija, kurioje jis išskyrė du komponentus – materialųjį (muzikos užrašymą natomis bei jos atlikimą balsu) ir dvasinį, vedantį į šventiškumo pajautą. Šį teiginį autorius iliustravo gausiomis Vydūno, Juozo Tumo-Vaižganto ir Justino Marcinkevičiaus tekstų ištraukomis. Prabėgusių amžių sankirtos chorinį sąjūdį R. Gudelis apibūdino kaip renesanso energijos epochą, kartu nurodymas, kodėl lietuviams nepavyko iki Pirmojo pasaulinio karo suburti jungtinio choro ir surengti masinės Tautos šventės. Priežastis jis įžvelgė nesubrandintoje tokio renginio idėjoje, mažai kvalifikuotuose chorų vadovuose, telkiančios organizacijos nebuvime ir sureguliuotos chorvedybinės metodikos stygiuje.

Trečioji dalis yra skirta tarpukario Dainų švenčių analizei. Ji prasideda nuo istorinio, politinio ir kultūrinio konteksto, padedančio atskleisti tautą įkvėpusios pirmosios Dainų dienos, įvykusios 1924 m., problematiką bei reikšmę. Šią šventę autorius įvardijo kaip epochinį įvykį, dainos galios proveržį bei naujos tradicijos virsmą, kurį lydėjo 1928 ir 1930 m. surengtos Dainų šventės. Neapsiribota vien programų apžvalgomis, bet detaliai išanalizuotas nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos chorų tinklas, miestų bei regionų šventės su dalyvavusiais jose Šaulių sąjungos, Pavasario draugijos, Jaunosios Lietuvos sąjungos bei kitų organizacijų choralais, repertuaras; pateiktas švenčių rengėjų, kompozitorių, chorvedžių bei muzikos teoretikų (Jono Bendoriaus, Vlado Jakubėno, Motiejaus Budriūno, Antano Sabaliausko, Jono Vileišio, Viktoro Žadeikos, Juozo Žilevičiaus) požiūris į šią naują lietuvių muzikinės kultūros reiškinių. Bandydamas išsiaiškinti, kodėl

po trečiosios Dainų šventės iki Antrojo pasaulinio karo nepavyko surengti jokio panašaus renginio, R. Gudelis pagrįstai pažymėjo, kad muzikų dėmesys daugiausia buvo nukreiptas į chorų meninio lygio kėlimą, o ne į ketvirtosios Dainų šventės organizavimą. Deja, autorius, nutaręs viename iš poskyrių aptarti Nikodemo Martinonio asmenybės įtaką Dainų šventės vizijai, detaliau neakcentavo pirmosios Dainų dienos sumanytojo bei rengėjo J. Žilevičiaus darbų – jo vizito į Rygą, spaudoje išsakytos nuomonės apie latvių Dainų šventes, kursų muzikos mokytojams bei chorvedžiams įsteigimo. Nurodant J. Žilevičiaus straipsnių ciklą, skirtą choristams bei chorvedžiams, įsivėlė klaida – šie straipsniai buvo atspausdinti ne „Muzikos baruose“ (žurnalas pradėjo eiti tik 1931 m. ir J. Žilevičius tuo metu jau gyveno JAV), o „Muzikos mene“ (85 p.).

R. Gudelis neaplenkė sovietiniais metais įvykusių devynių Dainų švenčių ir pažvelgė į jas ne kaip į komunistinės ideologijos ruporą, bet kaip į tautinio sambūrio pajautą – „tarsi neapčiuopiamą, bet puikiai suvokiamą jos potekstę“ (115 p.). Pats dalyvavęs ne vienoje šių švenčių ir atlikęs daugybę apklausų, autorius išanalizavo repertuarą žanrinio bei tautinio aspektais, įžvelgdamas kultūrinę rezistenciją bei lietuviybės sklaidą, įvertino publiką, jos reakciją į atliekamus kūrinius, dainininkų motyvaciją dainuoti jungtiniame chore, atlikėjų bei klausytojų meninį ir dvasinį ryšį. Ir padarė nenuginčijamą išvadą – okupacinio laikotarpio Dainų šventės negali būti išbrauktos iš tautos kolektyvinės atminties (151 p.), nes jos sutelkė ją visuotiniam taikiam pasipriešinimui. Kažin ar Lietuvą būtų sudrebinusi dainuojančioji revoliucija, jei pavergta tauta penkiasdešimt metų nebūtų dainavusi savo krašto dainų.

Kitose dviejose dalyse yra analizuojamos septynios Dainų šventės naujoje istorinėje situacijoje, t. y. Nepriklausomoje Lietuvoje. Ypač daug dėmesio skiriama UNESCO konvencijai, pagal kurią 2003 m. Žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevru buvo paskelbta trijų Baltijos valstybių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos – Dainų ir šokių švenčių tradicija. Nuo 2008 m. lapkričio mėn. ji Baltijos valstybėse žymima nauju vardu – vertybė įrašyta į Reprezentatyvųjų žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą. Remdamasis šia konvencija R. Gudelis akcentavo metodologinį jos teiginį – „Dainų šventės yra valstybės kultūros fenomenas, turintis tikslą reprezentuoti ir gaivinti tautinio tapatumo raišką“ (155–156 p.) – ir įrodė šio dokumento svarbą tradicijos istoriškumo, santykio su valstybe, jos ide-

ologija bei kultūros politika aspektais. Apžvelgdamas XX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje įvykusias lietuviškas Dainų šventes, lygindamas jas su šio pobūdžio renginiais Latvijoje ir Estijoje, R. Gudelis nagrinėjo socialines ir menines švenčių funkcijas, pabrėžė jų išskirtinį bruožą – šventybės bei dvasingumo fenomeną. Autorius ilgiau stabtelėjo prie Lietuvos tūkstantmečio Dainų šventės, moksleiviškų renginių, JAV muzikinio gyvenimo, kuriame reišmingą vietą užėmė chorai.

Septintojoje dalyje gvildinama itin mažai tyrinėta tema – jungtinis choras, autoriaus traktuojamas ir kaip nacionalinis, ir kaip meninis reiškinys, apžvelgiama vizualinė jo raiška, socialinis kontekstas, meninės savybės, dvasinė energija, repertuaras. Analizuodamas pastarąjį, R. Gudelis aptaria jo panašumus bei skirtumus įvairiais istoriniais laikotarpiais, išryškina tradicijų ir inovacijų santykį. Aštuntoji knygos dalis išsiskiria savo autentiškumu. Mat joje į mokslininko pateiktus klausimus apie įvairialypę Dainų švenčių problematiką atsako žymiausi Lietuvos chorvedžiai. Reikia pripažinti, kad prakalbinti atlikėjus nėra lengva, tačiau jų požiūris į muziką yra ypač vertingas. Tik mes neskubame įamžinti vertingų savo kolegų minčių. Tad užfiksuoti chorvedžių pamąstymai apie dirigento asmenybę, choro valdymą, muzikos kūrinių parinkimą, repeticijų metodiką, dirigavimo techniką, muzikos interpretaciją, atlikėjo charizmą bei jo ryšį su publika turi neįkainojamą vertę, kuri, metams bėgant, tik didės.

Knyga baigiasi kondensuotomis tyrimo išvadomis lietuvių bei anglų kalbomis ir gausiais priedais. Juose iš karto į akis krinta iki Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos periferijoje gyvavusių chorų sąrašas, stebinantis savo ilgumu. Mat R. Gudeliui pavyko papildyti anksčiau skelbtus duomenis ir įrodyti, kad muzikinis gyvenimas XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje buvo daug intensyvesnis nei manyta. Besigilinantiesiems į sociologinius tyrimus skaitytojams turėtų būti įdomūs skaičiai bei jų procentinė išraiška, bylojanti apie sovietinės okupacijos laikotarpiu Dainų šventėse skambėjusius kūrinius, taip pat duomenys apie apklaustų chorų kategorijas, respondentų amžių, darbinę veiklą, chorų vadovų atsakymai, formalių bei neformalių programos dalių, repertuaro vertinimas ir kiti parametrai. Paskelbti ir atsiliepimai spaudoje apie išeivijos Dainų šventes, išvardytas jų repertuaras, publikuojami 1990–2014 m. Lietuvoje vykusiose Dainų šventėse dalyvavusių meno kolektyvų, choristų bei orkestrantų statistiniai rodikliai. Į priedus įtrauktos ir anksčiau šia tema publikuotų R. Gudelio straipsnių

ištraukos. Taigi, chorine kultūra besidomintys skaitytojai knygoje turėtų rasti visko – istorinių apžvalgų, filosofinių pamąstymų, teorinių teiginių, kurie gausiai iliustruoti diagramomis, lentelėmis, rašytojų, poetų, muzikų minčių citatomis. Tik apmaudu, kad leidinyje pateiktos vos kelios nuotraukos, nors vaizdinės medžiagos, gerai paieškojus, tikrai pavyktų rasti.

Apibendrinant šią knygą galima drąsiai teigti, kad tai kapitalinis veikalas, skirtas Dainų šventėms, kokio dar lietuvių muzikos istorijoje nebuvo ir nežinia, ar kada greitai bus. Jis gali būti naudojamas kaip vadovėlis pedagogams bei studentams ir kaip metodinė medžiaga švenčių organizatoriams. Vertėtų pagalvoti apie jo adaptavimą kitataučiams bei vertimą į anglų kalbą. Taip užsieniečiai galėtų pažvelgti į mūsų šalies istoriją ir kultūrą per chorinio meno raidą. Tai būtų puiki dovana ir po visą pasaulį išsiblaškiusiems lietuviams bei jų palikuonims, jau nekalbantiems savo tėvų kalba, Lietuvos valstybingumo (1918) ar pirmosios Dainų šventės (1924) šimtmečio minėjimo proga. Tik rekomenduotina leidėjams atidžiau tikrinti tekstą, kad pasitaikytų kuo mažiau korektūros klaidų, sudaryti asmenvardžių bei vietovardžių rodykles, kas yra neatsiejama kiekvieno publikuoto mokslinio darbo dalis, ir knygos turinį spausdinti jos puslapiuose, bet ne atskiru leidiniu.